

Razgovor sa sveučilišnim profesoricama Blaženkom Martinović, Elenmari Pletikos Olof i Jelenom Vlašić Duić, a

»KIŠA, SUNCE, TRAVA, ROSA« - KNJIGA KOJA GOVORI

Sveučilišne profesorice Blaženka Martinović, Elenmari Pletikos Olof i Jelena Vlašić Duić autorice su izvanredne knjige *Kiša, sunce, trava, rosa*. Riječ je o priručniku i vježbenici za učenje i poučavanje hrvatskih naglasaka, moglo bi se reći o knjizi koja je nedostajala. »Priručnik će biti zaista koristan i vrlo je potreban današnjim učenicima, studentima i mnogima drugima, koji ne samo da ne znaju kako nešto napisati, nego i kako to treba izgovoriti. A naš jezik je lijep, pjevan i ugodan za slušanje...«, napisao je o toj knjizi pokojni akademik Luko Paljetak.

Prof. dr. sc. Blaženka Martinović radi na Odsjeku za kroatistiku Filozofskoga fakulteta u Puli te su glavna područja njezina interesa normativna akcentologija, ortografija, akademski diskurs i feministička lingvistika. Prof. dr. sc. Elenmari Pletikos Olof radi na Odsjeku za fonetiku Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, a područja njezina interesa su akcentologija, intonacija hrvatskoga jezika, govorna izražajnost i govorničke vrste. Prof. dr. Jelena Vlašić Duić radi na Odsjeku za fonetiku Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, a njezini su istraživački interesi ortopedija, akcentologija, filmski govor i metodika govorničva.

Vaša je knjiga bogatog sadržaja i suvremenog metodičkog pristupa. Objasnite nam njezin naslov.

Vlašić Duić: Naslov priručnika slučajno je meteorološki, naime, riječi iz naslova primjeri su za četiri naglaske: dva kratka i dva duga, različitog kretanja tona. Riječ *kiša* ima kratki silazni, *sunce* dugi silazni, *trava* dugi uzlazni, a *rosa* kratki uzlazni. Rijetko tko može iz takva opisa znati kako to zaista zvuči, zato, uz sve primjere koje dajemo u knjizi, nudimo čitateljima zvučne snimke da mogu zaista čuti naglaske, pa imitacijom učiti. Naslov je mnemonički i metodički. S jedne strane, želimo da studenti zapamte česte i nesporne riječi s pojedinim naglaskom, stoga četiri riječi kao prototipne stavljamo već u naslov. S druge strane, redosljed upućuje na metodiku obrade, počinjemo s najlakšim naglaskom, to je kratkosilazni kao u riječi *kiša*, a završavamo s kratkouzlaznim koji je najteži, on se javlja u riječi *rosa*. Svaki od tih četiriju naglasaka ima po jedno veliko poglavlje u knjizi, oni su u središtu jer četiri naglaske, uz zagnasnu dužinu, čine naglasni repertoar standardnoga hrvatskog jezika. Imamo, dakako, i uvodna poglavlja, u kojima se zasebno uvježbava mjesto naglaske, trajanje i ton naglaske (i to na pseudoriječima), te poglavlje o druga dva naglaske koja se javljaju u hrvatskome, a nisu dio standarda, jedan se zove dinamički ili udarni naglasak (kolokvijalno zvan i »zagrebački«), a drugi akut (koji se susreće u opisima kajkavskih, čakavskih i staroštokavskih dijalekata).

Fonetski i kroatistički pristup

Kako je knjiga koncipirana, kako metodički oblikovana?

Pletikos Olof: U razvoju metoda poučavanja hrvatskih naglasaka koristile smo se temeljnim znanjima i iskustvima koja su se sredinom 20. stoljeća počela razvijati na Odsjeku za fonetiku na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, a to su audiovizualna globalnostrukturalna metoda za poučavanje stranih jezika te verbotonalna metoda usvajanja govora. Uzor na kojem smo temeljile usvajanje naglasaka, od riječi, preko rečenice do teksta, bio je tekst i zvuk djela *Srpsko-hrvatski jezik: izgovor i intonacija s recitacijama na pločama*,

autora Ivšića i Kravara iz 1955. godine. To je djelo prema čijem su zvučnom zapisu brojne generacije studenata fonetike učile slušati i izgovarati hrvatske naglaske i zagnasne dužine. Puni 70 godina nije bilo priručnika za uvježbavanje naglasaka.

Nas tri zajedničkim radom na naglascima spajamo zagrebačku fonetsku školu koja je tjelesna, usmjeren na multisenzoriku, pokret, zvuk, propitivanje standardnoga govora i pulsku kroatističku naglasnu školu koja se bavi naglaskom u priručnicima i tipologijom. Mislim da smo na najbolji mogući način spojile fonetski i kroatistički pristup naglascima.

I učenje i poučavanje hrvatskih naglasaka izaziva određeni otpor. Zašto je tako težak naš naglasni sustav?

Pletikos Olof: Mnogo je razloga tome. Osnovni je razlog u tome što velik dio govornika hrvatskoga jezika, oko pola stanovništva, u svome govoru nema četiri naglaske koja su opisana u standardu, već samo jedan ili dva naglaske, tj. tzv. udarni naglasni sustav. Govorni sloj jezika, u koji spadaju naglasci, ne usvaja se svjesno, već imitacijom u mladoj dobi, negdje do početka puberteta. Ako djeca odrastaju u sredini u kojoj se govore četiri naglaske, primjerice u Splitu, Šibeniku, Zadru, Osijeku, Slavonskom Brodu, Vukovaru, oni će te naglaske imati i kada govore standardnim jezikom, a ako odrastaju u sredini u kojoj nema uzlaznih naglasaka, primjerice u Zagrebu, Varaždinu, Rijeci, Puli, ti govornici usvojit će samo silazni naglasak.

Visinski sustav

Osim suženoga repertoara naglasaka, govornici iz Zagreba i drugih spomenutih gradova, imat će često i drukčije mjesto naglasaka. Problem nastaje zato što je u standardu opisan samo sustav s četiri naglaske i zagnasnom dužinom, tzv. visinski sustav. I njega bi, prema tome, svi trebali naučiti. Spontano ga teško izgovaraju svi koji nisu iz toga, visinskoga, sustava, pa čak i oni kojima je govor struka, kao što su nastavnici i profesori hrvatskoga jezika, od osnovne škole do fakulteta. Naš je prvi cilj osvijestiti govornike kojim naglasnim sustavom govore i uputiti ih na činjenicu da svatko svoj izgovor percipira neutralnim, neutralnijim od čijega tuđega te da iz te pozicije onda i vrednuje tuđi izgovor. To se može uočiti i među jezikoslovcima koji su bilježili naglaske u rječnicima hrvatskoga jezika, naime rječnici nisu ujednačeni u svim riječima, kako bi ih trebalo izgovoriti u standardu, upravo zbog toga jer je svaki autor krenuo od svoga idiomma, svoga govora, i prema njemu mjerio ondje gdje je bilo dvojbi ili više mogućnosti izgovora.

Kakva rješenja nudite za takva naglasna kolebanja?

Pletikos Olof: Mi ovim priručnikom nismo pokušale rasplesti taj gordijski čvor hrvatskih naglasaka, već osmisliti alat, metode poučavanja pomoću kojih možemo

nekoga naučiti slušati, bilježiti, izgovarati sve naglasne mogućnosti u hrvatskome jeziku. Možda ćemo one koji traže jednoznačna rješenja i razočarati, ali bismo im voljele poručiti da takvih rješenja za naglasni sustav nikada neće ni biti jer naglasci pripadaju vrlo dinamičnome sustavu kao što je govor te da se govor prilagođava komunikacijskoj situaciji i ne možemo uvijek govoriti jednako, zapravo bilo bi loše kad bismo u svakoj situaciji jednako govorili. Poželjno je na tržišnici razgovarati mjesnim govorom, dijalektom, a na radnome mjestu standardom. A i na radnome mjestu drukčije je ako je kakvo pozvano predavanje na znanstvenome skupu ili je intervju za radijsku postaju. Naglasna je raznolikost u hrvatskome jeziku ogromna, postoji među regijama, među govornicima iz iste regije i grada, a puno je kolebanja i nedosljednosti među rječnicima i gramatikama. U knjizi prikazujemo i ozvučujemo ta kolebanja. Naravno da nudimo i neka rješenja i neka tumačenja, ali naša rješenja nisu preskriptivna.

Zvučni zapisi na mrežnoj stranici u otvorenome su pristupu i mogu biti zanimljivi svima koje zanima kako zvuči hrvatski standardni jezik u svome neutralnom izričaju, ali i u svome raslojavanju. Dakle, priručnik donosi sliku kako zvuči hrvatski jezik od sjevera do juga i od istoka do zapada, ali ne dijalektološki (osim poglavlja koje obrađuje akut), nego u »ustima« obrazovanih govornika kada govore standardom

Sedmi razred

Je li uopće moguće nekoga naučiti standardnim naglascima?

Pletikos Olof: Iznimno je teško naučiti naglaske, kao što je općenito teško mijenjati svoj izgovor jer je on usvojen, automatiziran. Je li vas netko poučavao kako izgovoriti riječ »maajka«, s dugosilaznim naglaskom, kao i u riječima »suunce«, »moore«, »škoola«; kako izgovoriti riječ »vino« s dugouzlaznim, kao i u riječima »traava«, »meedo«, »duuga« i slično? Mi to činimo. Naučiti nekoga naglaske nije moguće u nekoliko sati u sedmome razredu osnovne škole, kako propisuje kurikulum. Studenti koji završe studij kroatistike ili fonetike mogu tek djelomično naučiti naglaske, ovisno o svom početnom sustavu. Tek poneki nastavnik hrvatskoga svjestan je toga. Nedavno sam u razgovoru s profesorom hrvatskoga u osnovnoj školi u Zagrebu, u koju idu moja djeca, čula rečenicu: »U poučavanju naglasaka najviše što možemo naučiti djecu, osim znakova i osnovnih distribucijskih pravila, mali je,

ograničeni broj riječi, možda dvadesetak, i samo te riječi ispitati na ispitu.« Pomislila sam - konačno! Neki naši jezikoslovci javno zagovaraju da svi trebaju učiti standard koji je propisan. To jednostavno nije moguće. Standardni je visinski sustav koji se govori u Slavoniji i Dalmaciji ljudima iz Istre i Zagreba kao »strani jezik«. Ako ga nisu usvojili slušajući roditelje, prijatelje i nastavnike u školi, nisu imali prigode slušati ga i usvojiti. Možda su nekad pomagali televizija i radio, ali mladi danas ne slušaju programe Hrvatskoga radija na kojem imaju priliku čuti naglasno uzorne govornike. To nisu svi govornici, voditelji, pa čak ni jezikoslovci koji daju savjete. Na HRT-u imamo fantastične spikere, a oni su možda jedini govornici hrvatskoga jezika koji nam mogu biti pravi govorni uzori.

Jesu li neki naglasci ipak pravilniji ili poželjniji od drugih?

Martinović: Standardni naglasni sustav koji je sad propisan nema prestiž kod svih govornika, posebice nemaju prestiž zagnasne dužine pa onda nema ni motivacije za svladavanjem takva izgovora. Primjerice, velik broj govornika, ako su iz udarnoga sustava, ne želi izgovarati riječi kako su propisane: »**neemaa ženee**«, »**nekoliiiko novii-naa**«, »**blagaajna**« i slično. Propisano je i da posuđenice nemaju silazni naglasak izvan početnoga sloga u strožem standardu, preporučuje se »**vijadukt**«, »**radijator**«, »**intervju**«, ali takav se izgovor čuje samo kod onih kojima je standard prestiž, najčešće kod onih koji su kroatističke struke. Možemo utvrditi da propisani standardni izgovor nema prestiž kod govornika iz udarnoga sustava, ne trude se ni kod domaćih riječi pomaknuti naglasak prema standardnome mjestu pa izgovaraju »**mornar**«, »**pogledati**«, »**napraviti**« i slično. Istraživanja pokazuju da je dovoljno približiti se standardnome mjestu naglaske (bez ostvaraja kontrasta tonova, uzlaznih i silaznih) pa da zvučimo u percepciji govornika standardno, no o tome se malo govori.

Kontekst sve rasplete

Naglasnoj se normi, kao što je rečeno, pridaje vrlo malo pozornosti u obrazovnome sustavu, ne poučava se sustavno te se učenici susreću s naglasnim znakovljem tek u sedmom razredu osnovne škole i te znakove doživljavaju kao naknadno dodane ukrase. Naglasak u hrvatskome jeziku ne utječe na značenje riječi jer kontekst sve rasplete pa govornici ne osjećaju naglasak pretjerano važnim u svakodnevnoj komunikaciji. Mi zapravo nismo ni svjesni kojim naglascima govorimo jer oni u pravilu ne nose značenje, a minimalni parovi, o kojima smo slušali u školi, kao što su *pas* i *paas*, *luk* i *luuk*, *grad* i *graad*, *vile* i *viile* i slično, više su zabava i kuriozitet nego što zaista imaju funkciju u jeziku. U knjizi poučavamo te poznate homonime, ali ne zbog njihove funkcije u jeziku, već zato što je učenje stavljanjem naglasaka u kontrast dobra metoda poučavanja. Koliko god naglasak akcentolozima bio zanimljiv, on doista nije važan u svakodnevnoj komunikaciji. A koliko je koji naglasak poželjan, to istražujemo u jednoj drugoj knjizi.

Vaša knjiga među ostalim omogućuje i traži komunikaciju.

Martinović: Na predstavljanju

Naslovnica knjige ilustrirao je akademski slikar Marin Baučić